

Az emberi történelem során, egészen az első, szervezeten együtt élő törzsközösségektől kezdve mindig fontos szerepet töltött be a „határ” kérdése. Az emberi együttműködés egyik alapvető szükséglete volt, hogy a közösség kooperáló tagjai tudják, meddig terjed ki fennhatóságuk, mekkora az a terület, melyen akár a legkezdetlegesebb formában is, de össze kell fogniuk a társadalmi feladatokat. A határ, államhatár, határvonal képe és fogalma a változó korok változó követelményeinek megfelelően alakult. A fejlődéssel párhuzamosan egyre pontosabban állapították meg az államra szerveződött társadalmak főhatalmát a szomszédos területektől elhatároló képzeletbeli vonal helyét. Sokszor egész nemzetek sorsa függött attól, hogy országuk határvonala a nekik legkedvezőbb helyen haladjon, sőt birodalmak, államrendszerek felemelkedését vagy bukását jelentették a túlságosan előretolt vagy túl kicsire zsugorodott határok.

Az államok szuverenitásának eképpen demonstrálása máig fennmaradt, ám a határok szerepe gyökeresen megváltozott. Az egymással államszövetséget, uniót kialakító országok gyakran könnyítik vagy megszüntetik közös államhatáruk őrzését minimalizálva annak elválasztó szerepét, ám ezzel párhuzamosan a föderáción kívüli államok irányában többnyire erőteljesebben nyilvánítják ki különállásukat határaik megerősítése által. A törvények hatálya, az egyes nemzeti hatóságok illetékessége, intézkedési jogosultsága azonban szorosan kötődik az államhatárhoz, ezért helyének ismerete a belső határokon is elengedhetetlen.

A fentiek alapján láthatjuk milyen fontos szerepet töltenek be mindennapi életünk során azok a jelek, amelyek az államhatár helyzetéről tájékoztatnak minket.

Mielőtt rátérnék a tárgyalt korszak határmegjelölésének és határjeleinek bemutatására, szükséges szót ejteni az államhatárral és a határjelekkel kapcsolatos alapvető kérdésekről. A következő oldalakon ezekről az általános tudnivalókról olvashatunk. Lássuk hát, mi is az államhatár!

Az államhatárról általában.

Filozófiai értelemben az államhatár történelmi kategória, mivel az emberi társadalom kialakulása nyomán, az állam létrejöttéhez kapcsolódóan jelent meg. Az államhatár az államrendszerek fejlődésével egy időben, hosszú történelmi fejlődés során nyerte el mai formáját. Az államhatár megállapíthatósága alapvetően letelepedett és államisághoz kapcsolódó emberi közösségek létét feltételezi.¹ Az ősközösség felbomlása után, a rabszolgatartó társadalmi rend létrejöttével a határokat természetes határok alkották. Ezek viszonylag széles sávban megközelítési, közlekedési akadályt képeztek, ezzel biztosítva az állam területi sérthetlenségét.

Az Ókor vége felé a széles határöveket egyre gyakrabban felváltotta a konkrét tereptárgyakhoz kötődő, vagy annak húzódását követő határ (pl.: Római Birodalom „limes”-e, bár a „limes” is – mint védelmi övezet – mélységében tagolt szerkezetű volt). Az ókori nagyhatalmak ekkor már többé-kevésbé vonalszerű politikai határok kiépítésére törekedtek (amilyen később a kínai nagy fal).² A Középkor folyamán az államok határait a terepen szinte semmi nem jelölte, helyének tisztázása az ott élő emberek (gyakran oda telepített határőrök) hagyományismeretére volt bízva. Az államterület csak a hűbéri monarchiák létrejöttével kapott egyre határozottabb körvonalat. Ekkor többnyire a határ menti földbirtokok birtokhatárait tekintették az állam határának is. Bár az első határleírások az írásosság lassú terjedésének eredményeként már ebben az időben megszülettek, még a XVIII. században is túlnyomórészt természetes terepképződmények útján határozták meg az államok területének kiterjedését. A határvonal jelölésére csupán sajátos **átmeneti formák** alakultak ki a természetes és mesterséges határok között. Ide sorolhatók az **utak mentén húzódó**, valamint a **folyóknak bizonyos vízállás melletti partvonalában** kijelölt határokat. A mesterséges határok csupán az Újkorban terjedtek el, mivel a vezető tőkésállamok egyre hatékonyabban igyekeztek kihasználni az uralmuk alatt álló földterületeket.

Az államhatár mai értelemben az állam területét (felségjogát) a szomszédos államokétól a légtérben, a föld-víz felszínén, és annak mélyében elválasztó képzeletbeli folytatólagos síkok összefüggő sorozata. Tulajdonképpen az állam területének más állami, vagy más jogállású (nemzetközi) területtel közös érintkezési felülete, amely meghatározza az adott állam területi főhatalmát. E síkoknak a Föld felszínéhez viszonyított függőleges helyzetéből az következne, hogy az államhatárok elvileg a Föld középpontjában találkoznak, míg ellenkező irányban a végtelenbe tartanak. Ennek azonban gyakorlati jelentősége nincs, hiszen a földkéreg belső szerkezeti elemei el nem érhetők, a világűr, pedig fel nem osztható. Éppen ezért az államhatár kiterjedésének értelmezésénél a Földben elérhető mélységet, a lég-

térben, pedig azt a magasságot kell alapul venni, ahol még alkalmas a levegő sűrűsége a felhajtóerőt használó légi járművek fenntartására (*Kármán vonal*).³

Az államhatár szárazföldi, vízi, és légi területre tagozódik. Az államhatárok a szárazföldi terület kiterjedését állapítják meg, a vízi és légtéri terület ennek határaihoz igazodik. Bizonyos vonatkozásban az adott állam területéhez tartozónak tekintendő a területi felségjog alapján az állam felségjelével ellátott nyílt tengeren közlekedő hajók, illetve külföldi (nemzetközi) légtérben repülő légi járművek („úszó és repülő államhatár”).

A magyar politikai földrajzban az államhatár kezdetben mint földrajzi fogalom jelent meg, ezért a „jó határ” fogalma egyet jelentett a természetes (orografikus) határral, ezen belül is a hegygerincen végigfutó vízválasztó vonallal vagy folyamhatárral.⁴ Magyarország határait tehát elsősorban természetes határként értelmezték, azokat hegygerincek, erdőövek, síkságokon a folyók, tavak, mocsarak sajátos szintézise alkotta.⁵ A határvonal esetében a legfontosabb és egyben legrégebb szempont a könnyű felismerhetőség. Emiatt volt nagy jelentőségük a történelemben a folyamhatároknak, olyan kis folyó esetében is, mint a Lajta („a magyar Rubicon”), amely a közvélekedés szerint Cisz- és Transzlajtániára osztotta fel az Osztrák–Magyar Monarchiát. Ahol a természet nem gondoskodott a határ felismerhetőségéről, ott az állam tette ezt (pl: a Vogézekben a francia-német határ mentén 4 km széles sávban kiirtották az erdőt, hasonlóan cselekedett Magyarország a Kárpátokban a magyar-román határon).

Később a természetes elválasztó vonalak szerepét a mesterséges határok vették át. Mesterséges határok azok, amelyeket a Föld felszínén a határkijelölés műveletei során pontosan bemérnek, és a terep szárazföldi (ritkábban vízi) részén jól látható jelekkel jelölnek meg. A mesterséges határoknak ezt az általánosan elfogadott módját geometriai határoknak is nevezzük. A **geometriai határok** talán legkülönlegesebb formája a földrajzi hálózat valamely hosszúsági fokával vagy szélességi körével egybeeső, ún. **asztronómiai határ**. Ezt főleg lakatlan vagy nagyon ritkán lakott területek, elsősorban sivatagok esetén alkalmazzák (ilyen például Csád és Szudán határának egy része vagy az USA belső határai). Az asztronómiai határt a terepen általában semmi nem jelöli.

Az államhatár eszmei-jogi értelemben elhatároló jellegű, csupán képzeletben létezik. Ugyanakkor tárgyi értelemben is elhatároló, amennyiben a Föld felszínén határjelek által szimbolikusan láthatóvá van téve, hisz ott materiális dolgokat (tereptárgyak, objektumok) határol el egymástól. Másfelől a szomszédos országokat össze is köti, mint már említettem egyben érintkezési felület is.

Az államhatártól fogalmilag nem választható el a határvonal, amely annak speciális részét képezi, nem más, mint az államhatár és a föld (víz) metszési vonala. A fentiekben ismertetett okok miatt, melyek az államhatár elválasztó és összekötő jellegéből következnek e vonal ki-, illetve megjelölésre szorul.

Az államhatárnak mindenkor két funkciója volt: politikai és vámszaki. Az adott korra jellemző módon hol a politikai, hol a vámhatár jellege dominált. A politikai határokhöz mindig érzelmek társulnak, melynek legjobb példája az ismert jelszó, miszerint „Magyarország a földkerekség egyetlen országa, amely mindenütt saját magával határos”, és az általa gerjesztett indulatok.

E dolgozat csupán az államhatár kijelölésének és megjelölésének módjait, elsősorban azonban az alkalmazott határjeleket vizsgálja, nem terjed ki a politika és a vámügy szakmai kérdéseire.

A Magyar Köztársaság államhatárainak kialakulása és megjelölésének kezdeti formái.

Határaink története a Kárpát-medencében a honfoglalásig nyúlik vissza. Első írásos a XI., első térkép-történeti forrásai pedig a XII. századból maradtak ránk.⁶ Határaink kezdeti megjelölésére a népmesékben és a köznapi beszédben gyakran megjelenő „senki földjé”-t, a gyeplévelet használtuk. A **gyepű és gyeplévelet** kifejezések alatt olyan lakatlan, lakhatatlan, nehezen járható területsávot értünk, mely a szomszédos népeket, országokat egymástól elválasztotta.⁷ A gyepléveletrendszer a X.-XIII. század idején funkcionált, a határ ekkor nem vonal, hanem zóna jellegű volt. Magyarországon a gyeplévelet határok és az országhatárok nem voltak azonosak. A honfoglaló törzsek települési területeit körülvevő országos gyeplévelet vonal nem nyúlt túl a hegyvidék belső peremén és fokozatosan töltött ki a későbbi határokat. Összefüggő mesterséges gyeplévelet csak ott volt szükség, ahol nem volt természetes védővonal. Egymás mögött több gyeplévelet is létezett, néhol 2-3 is megállapítható. Az egyes magyar törzsek települési területei között is volt gyeplévelet. A védővonal egy részét valószínűleg még az avarok építették, a honfoglaló törzsek csak kiegészítették azt. E határvédelmi rendszer a tatárdúlásig (1241-42) bizonyult hatékonynak, az Árpád-ház korának végére már teljesen korszerűtlenné vált. A gyepléveletrendszer sávjának csökkenését elősegítette a feudális viszonyokból származó földadományozás. A XI.-XIV. században az állam- és birtokhatárok között szoros összefüggés figyelhető meg, melyet a korszakból származó birtoklevelek is igazolnak. Az akkori felfogás szerint az ország területe a királyi jog (ius regnum) érvényesülési területével volt azonos. Az országhatár elhelyezkedését ennek megfelelően az határozta meg,

hogyan a határ menti birtokra érvényes volt-e a *ius regnum*. Bár határvonalról még mindig nem beszélhetünk, a birtokhatárral egybeeső államhatárok esetében a földterület határait jelző természetes végső pontok (fák, források, dombok, hegycsúcsok, sziklák) mellett egyre nagyobb szerepet kapnak a mesterséges határjelek is (földhányások, faoszlopok, élő fába vésett jelek).⁸ Valószínűsíthető, hogy az államhatár mai értelemben vett fogalma a XIII. – XIV. század fordulóján kezdett kialakulni. A határ további zóna jellegét egyrészt a XV.-XVI. században a törökök által veszélyeztetett irányban kiépített, az Adriai-tengertől Szigetvár, Kanizsa, Győr, Komárom, Érsekújvár, Eger, Szatmár, Várad, Temesvár vonalán egészen az Al-Dunáig húzódó **végvár-rendszer** és **katonai határőrvidékek**⁹ igazolják, másrészt az a tény, hogy 1526-ig a szultán és a magyar király között megkötött, Magyarországot érintő békeszerződésekben a felek nem határvonalat, hanem végvárakat, és hozzájuk tartozó területeket rögzítettek. Ugyanakkor a határnyiladékok vágása és a békétárgyalások idejére kijelölt határvonal arról tanúskodik, hogy egyes esetekben már ekkor is elismerték a vonal mentén haladó államhatárt. Sőt az Árpád- és Anjou-korbeli okiratokban és határleírásokban már találkozhatunk a határjelek legkezdeteiből származó formáival, a határfákkal is.¹⁰ A Kárpát-medencében még a XVI. - XVII. században sem beszélhetünk vonalszerű határról, hiszen a török hódoltság ideje alatt a Felvidékre menekült nemesség adót szedett az otthon maradt jobbágyoktól. Nem léteztek tehát a mai „szigorú” határok.¹¹ Az 1699-es karlócai békeszerződés alapvető változást hozott a határkijelölésben. A kétoldalú tárgyalások 1698. november 13-án kezdődtek meg, magát a szerződést pedig 1699. január 26-án 11⁴⁵ perckor írták alá, mely értelmében az oszmánok átengedték az osztrákoknak Magyarország nagy részét, Erdélyt, Szlavóniát, és a nagyrészt lakatlan Temesköz kivételével minden magyar hódoltsági területéről lemondtak. Hazánk déli határait a szerződés értelmében meghatározott vonalon tüzték ki és ezt térképen is rögzítették.¹² A határok vonallá zsugorodásának egyértelmű rögzítését, pontosabb, kő- és fa határjelekkel való kitűzését a XVIII. században végrehajtott I. katonai felvételezés eredményezte. A felmérés során (1782-85.) a térképészek, geodéták minden törésben **határdombokat** emeltek három öl magasságban. Ahol a határvonal hosszan egyenes vonalban haladt, a dombok egymástól 200 ölnyire helyezkedtek el, ahol pedig kanyargó patakok miatt a határvonal húzódása is hasonló volt, a határdombok közti távolságot rövidebbre vették. Erdős, bozótos területen áthaladó határvonal mentén három öl szélességben a fákat is kivágták. Ekkor már pontosabb térképek születtek, melyeken a határt már mai formában (szaggatott vonal közé beszúrt pont) jelölték. Az I. katonai felmérés jelentősége tehát abban állt, hogy a karlócai béke utáni határkitűzéssel szemben nem csak a déli határok mentén, hanem az államhatár teljes hosszában kitűzték és megjelölték a határvonalat. A határvonal terepen való kitűzése is fejlődött és a II. katonai felmérés óta számozott határkövek jelölik az államhatárt, melyek segítségével egy adott határszakasz pontosan beazonosítható.¹³ A határmegjelölés történetében fontos állomás az 1888-as magyar-román, és az 1897-es magyar-bukovinai határszerződés, melyek hatására megvalósult a határjelek büntetőjogi védelme.¹⁴ E védelem érvényre juttatása véget hoztak létre a Határszéli Csendőrséget 1891-ben, melynek feladata volt többek között a határjelek megrongálásának, megsemmisítésének megakadályozása.¹⁵

A korabeli határszerződésekben a határjelek leírása mellett a határ jellege is szerepel. E szerint a szárazföldi határt **„fix” határként**, a vízi határt **„mozgó” határként** definiálták. A mozgó határ vonalát a folyók esetében a hajózhatóság döntötte el, ez alapján a hajózható folyókon a sodorvonal, a nem hajózhatókon a középvonal jelentette és jelenti azóta is az államhatárt. Mozgó határ esetében a határvonal folyamatosan követi a meder térbeli változásait, így a folyó építő-romboló tevékenységéből eredően hazánk területe kis mértékben ugyan, de változik.

A határjelekről általában.

Mint már az államhatár fogalmának történeti áttekintése kapcsán említettem a katonai felmérések eredményeként nem csak pontosan megjelölték az államhatárokat a térképen, de megkezdődött a határ helyének terepen való pontos, rendszeres kitűzése is. Egy-egy esetleges határ-megjelölésre már jóval korábban is volt példa, de a határvonal húzódását csak a XVIII. századtól kezdték jelölni. Ekkor még elsősorban természetes tereptárgyakat jelöltek meg, később ennek híján mesterséges határ-megjelölést is alkalmaztak (pl.: határdombok).

Ma már műholdas mérések alapján kitűzött határjelek rendszere mutatja a terepen, és számítógépes rajz- és nyomdatechnika jeleníti meg térképeinken, hol az államhatár. A **határjel** az államhatárt közvetlenül vagy közvetetten jelölő, föld alatti és föld feletti mérési jelek együttese. A határvonal helyzetét tehát határjelek, illetve a **határnyiladék** érzékelteti a terepen. Az államhatár vonalának kitűzése során azonban nem csak határjeleket, hanem más, elsősorban földmérési **segédjelzéseket** (pl.:

sokszögekőveket, vízrajzi szelvényköveket, stb.) is elhelyeznek. Ezek a határ-megjelölés szempontjából egy tekintet alá esnek a határjelekkel.

Hazánk határain kis számban, de még mindig megtalálhatók azok a ma már nem használatos, a tárgyalts korszakból származó határjelek, melyeket korábbi határokrmányok határoztak meg. Ilyenek:¹⁶

1. Határdomb facövekkel
2. Oszlopok (PILOTISEN BOIS)
3. Sziklatömbök (ROCHES)
4. Élő fák vastáblával (ARBRES FRONTIERES)
5. Polygonkövek (BORNES POLYGONALES) stb.

A határjeleket **anyaguk szerint** is csoportosíthatjuk. A jelek anyagát azok helye és szerepe, valamint a szomszédos államok erre vonatkozó megállapodása határozza meg. Határjel készülhet: kőből, betonkőből, vasbetonból, fából, fémből, és földből, illetve ezek együtteséből (főleg fa földdel, fémmel). Az államhatár egészét tekintve a dualizmus korában a leggyakrabban alkalmazott anyagok a terméskő, a föld, a fém, és a fa.

A Magyarország határainak megjelölésére alkalmazott határjelek 1867-től a trianoni békeszerződés megkötéséig.

A dualizmus korára a határőrizet körülményei jelentősen megváltoztak, magát a határvonalat több szakaszon rendezni kellett (osztrák, horvát, szerb, és román viszonylatban). A határviták legfőbb kiváltó okai a földbirtokosok vélt vagy valós sérelmei voltak, melyeket a XVII. századig magánjogi aktusként kezeltek. A határok pontosításait törvénybe foglalták, vagy nemzetközileg választott bíróság ítélkezett a vitatott területek hovatartozását illetően, de előfordult az is, hogy a tárgyalásokat uralkodói döntés vagy minisztertanácsi állásfoglalás zárta. A magyar állam határai a valóságban a XVIII. század végére szilárdulnak meg. 1439-től 1903-ig 93 db törvénycikk rendezi a határvillongásokat a különböző viszonylatokban.¹⁷

A kor határőrizete két részre osztható. A Magyar Királyságnak az osztrák örökös tartományok felé nem volt szüksége határőrizetre, a Magyar Királyi Határrendőrség azonban itt is látott el szolgálati feladatokat, hiszen a magyar kormányok szükségét látták a határforgalom felügyeletének. Ennek tükrében nem meglepő tehát, hogy a kiegyezést követően kiépülő polgári közigazgatás kiemelkedően fontos feladata volt a határvonal pontos megállapítása úgy a Monarchia külső határain, mint Magyarország és Ausztria között. E folyamat keretében 1871-ben megkezdődött a határőrvidékek polgárosítása, valamint a horvát kiegyezés során (1868) visszakerült Hazánkhoz a Muraköz és Fiume, így az ország területe 211 715 km² lett. A határrend terén is lényeges változások történtek. A román határegyezmény számos, a határrendre is vonatkozó változást is rögzített. Ilyenek voltak például: a határnyiladékok gondozása, a határjelek védelme, a határvizek természetes folyásának biztosítása, valamint a rendezett kishatárforgalom, vasúti és határvízi közlekedés szabályai. Az egyezményt a határvillongások felszámolása céljából hosszas előkészítés után 1887-ben írták alá. A dokumentum rögzítette az államok közti pontos határvonalat, a határjelek leírását, valamint a kitűzés helyeit. A szerződést az 1888/XIV. tc-be¹⁸ iktatták, melynek első cikkelye a csatolt térképekről rendelkezett, második cikkelye a román-bukovinai, a harmadik pedig a magyar -román határt rögzítette.

Magyarország természetes határát a Kárpátok láncai, az Alpok keleti nyúlványai, és a Horvát-Szlavón hegység alkották. A politikai határvonal futása mindenkor ezeket a természetes vonalakat igyekezett követni. A Magyar Királyság határa 4166 km hosszú volt, melynek 86%-a természetes határként, a hegyek és a folyók mentén alakult ki. Ám a fent leírtakból is látszik, hogy az államhatár ilyen markáns természeti jellege mellett is szükség volt a határvonal mesterséges megjelölésére is. Persze ez a Monarchia belső és külső határai esetében eltérő fontossággal kezelt kérdés volt. A magyar politikai határ 50%-a az Osztrák Császársággal volt közös, míg 20%-a román, 11%-a szerb, 14%-a bosnyák viszonylatba került, fennmaradó 5%-a pedig a tengerrel érintkezett. Kimondható, hogy a magyar kormányok a magyar-osztrák határ megjelölését fontos elvi kérdésnek tartották, ám a közös államhatár demonstratív kijelölésén, és az egyes országok közigazgatásának elhatárolásán túl gyakorlati jelentőséggel nem bírt. A határvonal pontos, folyamatos kijelölésére ennek tükrében soha nem került sor, csupán ott helyeztek el határjeleket, ahol az emberek mindennapi tevékenységeik során megfordulhattak. Pl.: 1892-ben Magyarország és Alsó-Ausztria között, Dévénynél és Farkasvölgynél új határkijelölés történt, melynek során országunk területe 74 m²-rel gyarapodott. A munkálatok során 2 új határkövet helyeztek el a Rókaszigeten és a dévényi kőbánya mellett.

Magyarország és Ausztria közös államhatárának megjelölése.

A XV. századtól kezdve az osztrák határszakaszon merült fel a legtöbb vitás kérdés az államhatárral kapcsolatban. A magyar országgyűlés többször kinyilvánította, hogy Magyarország területi épsége semmilyen okból nem szenvedhet kárt. Az 1439. évi XVII. törvénycikk „Magyarországnak és Ausztriának meg Morvaországnak hatáiról” a következőképpen fogalmaz: „*A Magyarország és Ausztria közt levő határok és határvonalak tárgyában tett korábbi rendelkezések és intézkedések továbbra is erejükben maradjanak. I. § A mi pedig a Magyarország és Morvaország között fekvő határokat és határvonalakat illeti, szívesen megteszünk mindent, a mit a főpapoknak, báróknak és az ország nemeseinek tanácsából törvény szerint tennünk kell.*” Ám az országgyűlés minden igyekezete ellenére az uralkodó rendre figyelmen kívül hagyta a hasonló határozatokat. A probléma gyökere, egyben az osztrák területi követelések alapja egy 1462-ben megkötött, majd 1491-ben megújított békeszerződés volt, mely alapján Ausztria igényt tartott Szarvkö, Borostyánkő, Fraknó, Kőszeg, Kabold és Kismarton várára, valamint összes tartozékukra. A XVII. századra az országhatár haladása a sok határvillongás és pereskedés ellenére is feledésbe merült, és a 6 várat Alsó-Ausztriához tartozónak tekintették. Ez évszázados vitát eredményezett, melynek megoldására a magyar országgyűlés számtalan bizottságot küldött ki eredménytelenül és törvénycikkek tucatjaiban kérte az uralkodó döntését ill. annak végrehajtását.¹⁹ A határvonal pontos megállapítása azért volt nehézkes, mert azokon a birtokokon, ahol a határ mindkét oldalán ugyanaz volt a tulajdonos, saját uradalma határain belül nem törődött a határjelek fenntartásával.

Vas vármegye és Stájerország között a XVI. századtól álltak fenn vitás kérdések az Ausztriának elzálogosított borostyánkői várra és tartozékaira, valamint a Lapincs patak bal partján, magyar területen fekvő, de osztrák tulajdonú és ottani telekkönyvekbe felvett 377 hold földterületre. Vitás volt továbbá a Wagendorf és Lipótfalva közötti 6 holdnyi terület (ún. Sarokrét vagy Winhelwiese) hovatartozása is, amely a patak medrének változásai folytán került osztrák területre. A kérdés rendezésére vegyesbizottságot küldtek ki 1807-ben, amely 1834-es határozatában kimondta, hogy a vitás területek Magyarországhoz tartoznak, a Sarokrét pedig fele részben magyar, fele részben stájer terület. A határozatot az uralkodó jóváhagyása dacára nem hajtották végre, és a vitát sem az egész magyar-stájer határ kijelölését elrendelő 1855. évi 17285. sz. soproni helytartótanácsi rendelet, sem az 1867-ben újrakezdett tárgyalások nem rendezték. Az uralkodó csak a minisztertanács 1897-es kérésének engedve tett lépéseket az ügy lezárására.

Az ugyancsak Vas vármegyében fekvő Alsó- és Felső-Eőr falvakra nézve már 1547-ben hozott törvényt a magyar országgyűlés, melyben kérte az uralkodót, hogy tegyen lépéseket az osztrák birtokok túlkapásai ellen: „*a Vas vármegyében fekvő Felső- és Alsó-Eőr falukban lakó egytelkes nemeseket (a mely falvakat Ő felsége, mint mondják, ideiglenesen Kinigspergherre ruházott) javaikban és birtokaikban semmi módon se merészkedjék háborítani és nekik alkalmatlanságot, kárt és jogtalanságot semmi módon se okozzon, vagy azok fekvő jóságait erőszakosan el ne foglalja, mert azok Magyarországnak a nemesei.*”²⁰

A későbbiekben a határvonal határjelekkel történő megjelölését is végrehajtották, de még az 1638/XXXVII. tc. is a vita fennállásáról tanúskodik.²¹

Az 1655/XXX. tc.²² 8. §-a határjelek felállítását rendeli el a Rába és a Mura folyók melletti vitás területeken is, ami remekül példázza a mesterséges határjelek szükségességével kapcsolatos korabeli vélekedést. Az uralkodó azonban a következő évtizedekben sem tett lépéseket a határperek ítéleteinek végrehajtása és a határ kijelölése ügyében. 1723-ban az országgyűlés újabb törvénycikkben kérte az uralkodót, hogy az elrendelt határjel építési munkálatokat megindítani, és „*ugyanazon alkalommal a holicsi uradalom s a gödingi morvák közt a holicsi uradalomtól elszakasztott mintegy 90 holdnyi föld s a Magyarország és Stájerország közt a Mura folyó mentében az ennek sodrától elszakasztott szigetek iránt fenforgó viszályokat is megvizsgálni s eldönteni*” szíveskedjék.²³

Előfordult, hogy a jogos vagy jogosnak vélt követeléseknek erővel próbáltak érvényt szerezni a lakosok a már felállított határjelek kárára. Ez történt a Magyarországhoz tartozó, de évszázadok óta Ausztriában fekvő Zillingsdorf és Búdöskut (Sopron vm.) között fekvő legelőn is. A területen az 1819. évi kataszteri felméréskor megállapították az ideiglenes határvonalat, ám 1845-ben a búdöskuti lakosok a határcölöpöket kiásták és a legelőt használatba vették. A tárgyalások 1888-ig folyamatosan zátonyra futottak, amikor vegyesbizottságot küldtek ki a helyszínre. A bizottság 1894-ben felvett jegyzőkönyvében a vitát egy magánjogi egyezség zárta le, tehát ahol az 1/3 – 2/3 arányban megosztott terület birtokhatárai húzódtak, az lett az ideiglenes határvonal. Az egyezséget a kormányok elfogadták és megtörtént a határjelek felállítása is. A magyar kormány kikötése szerint a döntés nem érinti az ugyanott évszázadok óta függőben maradt határvitákat, tehát a határvonal ideiglenes.

A másik véglet a határvonal villongás vagy pereskedés nélküli, hivatalból kezdeményezett kiigazítása. A Mauthdorf (Ausztria) község melletti, a Mura folyó mentén haladó államhatár annak 1830-as megállapítása óta a mederváltozások és partrombolás miatt megváltozott, jelölése hiányossá vált. 1890-ben vegyesbizottság vizsgálta meg az államhatár vonalát a terepen, melyet 1903-ban jelöltek ki. A magyar kormány 1910-ben hagyta jóvá a határ-megállapítás tényét.

A déli határszakasz.

Magyarország déli határszakaszán a határörvidék felszámolása után az államhatár kiigazítását főként a Duna és a Száva szigetei körüli tulajdonviták követelték. Több magyar tulajdonú sziget ugyanis a folyó középvonalán túl, szerb területen feküdt. A legismertebb viták a „Mlinski Otok” szávai, és az Aba-Kaleh dunai sziget körül zajlottak. A Mlinski Otok szigetre nézve 1901-ben az országgyűlés kimondta, hogy a terület nem tartozik a magyar koronához, mivel az elfogadott határvonalon túl fekszik és tulajdonképpen egy tévedés folytán került be a magyar telekkönyvekbe. Az Aba-Kaleh sziget 1738-as török megszállásától egészen 1913-ig török felségterületnek minősült, bár a Monarchia 1878-ban tényleges hadmozdulatok nélkül okkupálta. A szigetet 1913-ban Krassó-Szörény vármegyéhez csatolták.²⁴

A déli határszakasz vitáira a Magyarország, s Horvát-, Szlavon és Dalmátországek közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről szóló 1868. évi XXX. törvénycikk 65. §-a tesz pontot, miszerint: *„Horvát-Szlavonországok területi épségét Magyarország elismeri s annak kiegészítését előmozdítani ígérkezik. Különösen sürgetni fogja ezentúl is, hogy a határörvidék azon része, mely Horvát-Szlavonországhoz tartozik, s a határörvidéken levő katonai községek ez országokkal, valamint törvényhozási, úgy közigazgatási és törvénykezési tekintetben is egyesíttessenek, s mint eddig is számos ízben felszólalt ez ügyben, ezentúl is követelni fogja a magyar szent korona jogán Dalmatia visszacsatolását, követelni fogja annak Horvátországhoz kapcsolását. E visszacsatolás föltételeire nézve azonban Dalmatia is meghallgatandó.”* A 66. § felsorolja a Horvát-, Szlavon és Dalmátországek területéhez tartozó megyéket, melyek magyar vármegyékkel közös határa tekintendő államhatárnak.²⁵

A magyar-román államhatár határjelei az 1887-es határszerződés alapján.

Magyarország keleti határa az évszázadok folyamán többször változott. Havasalföld felől nem volt lényeges határkiigazítás, hiszen a Kárpátok vonulata mereven megszabta a határt. A magyar határ az 1739. évi belgrádi békeszerződés, valamint II. József török hadjárata után megkötött, 1791. évi szisztovói béke értelmében Moldva és Oláhország felől is végleg visszahúzódott a Kárpátok gerincére.²⁶ A pontos határkijelölés azonban nem történt meg a törökökkel 1739-ben kötött békeszerződés, és az ezt követő határbejárás során sem. A határbejárasi okiratokat 1741-ben cserélték ki, ám ezekben a régi határokat rögzítették. A viszonylat a XVII. századtól kezdve többször vált határvillongások színterévé. 1743-tól a szászok vitatni kezdték a Lotrutól északra eső területek tulajdonjogát. A határper 1770-ig tartott, amikor a vitatott területek Magyarországhoz kerültek. A további viták rendezésére többször küldtek ki bizottságokat, pl.: 1804-ben és 1839-ben. Az 1868-ban, '69-ben, és '81-ben létrehozott nemzetközi bizottságok sem értek el eredményeket. Az áttörés csak 1882-ben következett be, amikor a magyar kormány ismételten tárgyalásokat indított, és elkészítette határrendezési javaslatát, melyet a bécsi közös Külügyminisztérium is tanulmányozott. Ennek eredményeként 1886. nov. 2-án ismét összehívták a nemzetközi vegyesbizottságot, amely 1887. ápr. 15-ig közös megegyezéssel megállapította, leírta, és térképen rögzítette a határvonalat. A közös határvonalat 6 szakaszra osztották, melyek mindegyikén egyszerre kezdték el a kitűzési munkálatokat. E határvonal biztosítására különböző határjeleket állítottak fel, úgy mint: **határköveket** Bukovina felől, és **fa határoszlopokat** magyar oldalról. A jelek betűkkel és számokkal történő megjelölése a magyar-román-bukovinai hármashatárponttól kezdődött. A számok a két szomszédos ország nevének kezdőbetűi alatt helyezkedtek el. *„Úgy a határkövek, mint a határoszlopok a határvonallal párhuzamos mindkét oldalukon az illető országok kezdőbetűivel láttatnak el, jelesül a ... határoszlopok pedig az egyik oldalon M. O. (Magyar Ország), a másik oldalon R. (Románia) betűkkel fognak megjelölni. A betűk alatt folyó számok fognak alkalmaztatni, melyek a Bukovina, Magyarország és Románia között fennálló "Triplex confiniumnál" kezdődnek. Ezen a ponton egy háromoldalú kölobor fog felállítatni és oldalain a fenti módon a három ország kezdőbetűivel és I. számmal megjelölni.*

*A határkövek és határoszlopok méretei, valamint azok felállításának módozatai, a C. alatt mellékelt vázlatban vannak meghatározva.”*²⁷

A határoszlopok pontos koordinátáinak (felállítási pontjainak és szögeinek) leírását külön jegyzékbe foglalták. Ahol a határt folyó képezte, ott **kettős határköveket**²⁸ állítottak fel. Az egymással

szemben fekvő kövek általában egyenlő távolságra álltak egymástól. A határpatakok eredeténél 1-1, míg torkolatánál 2-2 határkő vagy faoszlop került elhelyezésre. Szárazföldi határ esetében azokon a helyeken, ahol a természetes határvonalat nem, vagy csak nehezen lehetett kivenni, a határkövek és határoszlopok között **földhalmokat** és **kőrákásokat**²⁹ emeltek egymástól látótávolságban. A határdombok 2 m átmérőjűek, közepén 1 m magasak voltak. Ott, ahol a határvonal erdőn halad át 4-4 méter, tehát összesen 8 méter széles határnyiladék vágását rendelték el.

Az egyezmény III. cikke, amely a Szucsava folyó szabályozásáról rendelkezik a folyót ideiglenes határként határozza meg, amíg annak szabályozására terv nem készül, és „Az ezen tervezet útján megállapított folyóirány azután kőből készített, s ezen egyezmény VI. cikkének rendelkezése szerint felállítandó határjellel fog megjelölni, s fogja a jövődöbéli határt képezni.”

Az egyezmény VII. cikke szerint a határkijelölést követő két év múlva, majd tíz évente kell határvizsgálatot tartani. A határvonal első közös ellenőrzését 1890-ben végezték. A vegyesbizottságok megállapították, hogy a határleírás hiányos, a határjelek száma nem elegendő, és a határvonal haladása sok helyen nem egyértelmű. A hiányosságok orvoslására 1894-től 1899-ig újra felmérték a már kijelölt határt, és pontosabb leírásokat, térképeket készítettek a határjelek elhelyezkedéséről a kb. 900 km hosszúságú határvonalon. A munkálatok végeztével 1900-ban határvizsgálatot tartottak, hogy az immár véglegesen és pontosan kijelölt határpontokat állandósítsák ill. a határjeleket újakra cseréljék. A magyar-román határvonalon felállított határjelek kicserélése folytán felmerülő költségek fedezésére szükséges hitel engedélyezéséről szóló 1900. évi XIX. törvénycikk 1. §-ának rendelkezései szerint: „A magyar királyi és román királyi kormányok közt a magyar-román határvonalon a határ jelzése céljából felállított határoszlopok és határhalmoknak szilárdabb szerkezetű határjelekkel való kicserélése iránt megállapodás létesülvén: ezen munkálatok végrehajtására, nevezetesen a fából készült s a határ menetének jelzésére szolgáló oszlopoknak vasoszlopokkal, az ugyancsak a határvonalon a határ menetének jelzése céljából emelt földhalmoknak és kőrákásoknak pedig terméskőfalazatból készült halmokkal való kicserélésére, ...” Ennek eredményeként 1365 határoszlopot és határdombot cseréltek ki és 257 új jelet építettek olyan helyeken, ahol a határvonal haladása nem volt egyértelmű.³⁰

A következő, 1910. évi határvizsgálat alkalmával már csak a megrongálódott határjelek helyreállítása jelentkező feladatként.

Magyarország és Bukovina közös államhatárának határjelei.

Bukovina története egyenlő a hódítók, elnevezések és határok változásaival. A terület az V. században avar fennhatóság alá tartozott, majd a IX. századtól a Kijevi Nagyfejedelemség illetve a Halicsi Fejedelemség része. A középkorban Moldva kiegészítő területe, majd magyar, török, és orosz uralom után 1775. május 7-én a Porta végleg átengedte Ausztriának. Ezután eleinte Galícia része volt, majd 1786-ban Bukovina néven koronatarományi rangra emelték.

Magyarország (Beszterce-Naszód és Máramaros vármegyék) és Bukovina között 1886-87-ben, a román határrendezéssel párhuzamosan kezdődtek tárgyalások az „országos határvonal” megállapításáról. A határvonalnak ez a része Bukovina tartomány Ausztriához csatolása óta vitás volt. A határszakasz azért bírt különösen nagy fontossággal, mert itt, a Borgó patak völgyén haladt át az egyik legfontosabb kereskedelmi útvonal Erdélyből Bukovina, majd Magyarország felé. A határvonal megállapítása hosszas várakozás után 1868-ban került újra napirendre, amikor a magyar-román határ megállapítására nemzetközi vegyesbizottságot küldtek ki. A tárgyalások és egyeztetések az évek során folyamatosan folytak, de eredményre csak 1886-87-ben vezettek. A bizottsági jegyzőkönyvet 1887. január 17-én írták alá Bécsben. A vitás terület 400 hektáron a Piatra-Dorni nevű hegy és a Priporu-Candri nevű hegy között terült el. A Bizottsági Jegyzőkönyv szövege szerint „a Priporu-Candri és Piatra-Dorni közötti, s jelen tanácskozás tárgyát képező határvonal kivételével, - a Bukovina és Magyarország (Erdély) közötti határvonalon, a Podu de Piatrán lévő hármask határponttól kezdve, a Bukovina, Gácsország és Magyarország (Erdély) között levő hármask határpontig, kétség nem forog fenn, de egyáltalában jelenleg vizsályok sem léteznek: a Bukovina és Magyarország (Erdély) között fennálló jelenlegi határ mint valóságos országos határnak tekintendő.” A határvonal azonban itt sem volt megfelelően megjelölve, ezért bizottság az előkészítő munka végeztével azzal a javaslattal fordult a kormány felé, hogy a határt ne csak annak vitás részein, hanem teljes hosszában tűzzék ki állandó határjelekkel.³¹

A probléma abban gyökerezett, hogy a bizottság munkáját lényegesen megnehezítették a terepre alkalmazni próbált határleírások és térképek, valamint a kataszteri leírások különbözőségei. Az új határvonal állandó pontjai így a mindkét leírásban szereplő, azonos pontok lettek (a Jegyzőkönyv 6 pontot jelöl meg állandóként), melyek között a bizottság próbált „természetes” határvonalat keresni. A Magyarország és Ausztria között, egyrészt Beszterce-Naszód és Máramaros vármegyék, másrészt

Bukovina szélén elhúzódó országos határvonal megállapításáról szóló 1897/XIV. törvénycikk Határleírás címében azonban utalásokat találunk egy korábbi, mesterséges határjelekkel végrehajtott határkijelölésre is: „A határvonal ... a Pripor-Candri nevű magaslat azon pontjára vezet, a hol nyugatra és az ugyanott elvonuló államút előtt egy régi határdomb létezik. Innen a határ egyes vonalban az államutat keresztbe átmetszve egy második kelet felé s ezen úthoz közel fekvő határdombhoz vezet...”

A törvénycikk 2. §-ában Határjelzés cím alatt található az új megjelöléshez alkalmazott korszerű határjelek leírása: „A fentebb körülírt határvonalak megjelölése oly módon eszközendő, hogy az alantabb megnevezett állandó pontokon ... 70 cm magas és 25/40 cm vastag határkövek helyeztessenek el, melyek az egyik oldalon B. betűvel (Bukovina), a másik oldalon M.O. betűkkel (Magyarország) jelölendők meg. Ezen határkövek Podu de Piatráról kiindulva északnyugati irányban folytatódólagosan megszámozva és álló helyeiken egymástól távolságuk, valamint a szögökkel, melyeket az összekötő határvonalak képeznek, pontos meghatározásával s az országos felmérés háromszögelési hálózatába való befoglalásával pontosan állandósíttatnak. Ezen állandó pontok közt, a határvonal mintegy 1 m magas és 2-25/10 m alsó átmérőjű kőhalmokkal jelöltetik meg, melyek megfelelő távolságokban akként helyezendők el, hogy minden egyes ily határjeltől mindkét irányban egy másik határjel látható legyen.

Az erdőkben a határvonal mindkét oldalán egyenként 3 m s így összesen 6 m széles átvágás eszközendő.

Valamennyi határjel felállításuk után egy határtérképen és egy jegyzőkönyvbe feljegyeztetnek, mely okmányok két példányban kiállítva a megjelölő bizottság által szerkesztendők.”³²

A jelek felállítását már a kormányok 1887-es jóváhagyó döntése értelmében megkezdték, és 1889. decemberében befejezték. E tény a magyar kormány 1889. december 10-én, az osztrák 1892. elején hagyta jóvá.³³

A dualista Magyarországon először alakult ki a mai értelemben vett, terepen geodéziailag kitűzött, határjelekkel állandósított, karbantartott és ellenőrzött határvonal, melynek őrzésére létrehozták a Határszéli Csendőrséget. A birtokhatárokat jelölő határjelek büntetőjogi védelmét az 1879/XLI. tc.³⁴ kiterjesztette az államhatár határjeleire is, így e jelek megóvása is szerepelt az újonnan létrejött rendvédelmi szerv feladatai között.³⁵

Magyarország és Galícia (Gácsország) államhatára.

Ausztria legnagyobb, legnépesebb és legészakibb tartománya a magyar országgyűlés által évszázadokon át visszakövetelt 13 elzálogosított szepesi város által kapcsolódik szervesen a magyar történelemhez. Lublyót, Podolint és Gnezdát, és további 13 várost 1412-ben vette birtokba Zsigmond királytól Ulászló lengyel király 185 000 forintért, és csak 360 év múlva, Lengyelország első felosztása alkalmával kerültek vissza a magyar koronához (1772.). Számptalan törvénycikkben megjelent a magyar országgyűlés igénye ezen városok visszaváltására,³⁶ majd 1791-től az országhoz visszacsatolására.

A határkiigazítások közül a legnagyobb érdeklődést a „Halastó vita” váltotta ki a magyar közvéleményben. A Magas Tatra második legnagyobb tava körüli határszakasz pontosítását birtokviták tették szükségessé. A magyar felfogás szerint ugyanis a határt a Halastói patak (Bialka patak) képi, tehát a Halastó keleti része a Tengersizem csúccsal együtt Szepes vármegyéhez tartozik. A lengyelek viszont az egész Halastavat és a Tengersizem tavat is Galiciának követelték a Tengersizem csúcs egy részével együtt. Álláspontjuk szerint a határvonal a Hétgránátos gerincen halad a Bialkától keletre. A két vonal közti 650 holdnyi terület hovatartozása évszázadok óta vita tárgyát képezte. A közvélemény érdeklődését jelzi, hogy a Mikszáth Kálmán által szerkesztett Országos Hírlap is beszámol a „Tengersizem történetéről”. A felek álláspontjának leírása mellett sok történelmi tény is feltár: „...Báró Seeger olyképp állapította meg a határvonalakat, hogy azt a két tavon: a Halastó és Tengersizem közepén vezette keresztül, amint ezt az utána fenmaradt térképek ma is feltüntetik. Mindezek dacára az elfoglalt területeket Magyarországhoz csatolták, ez azonban csak két évig tartott, mert 1772-ben Lengyelország első felosztása után az okkupált területet visszacsatolták Galicziához s így a Seeger báró által teremtett ideiglenes határ megszűnt létezni. De a magyarok hetven éven át folyton követelték ezt a területet és csak az 1840-ben bekövetkezett politikai események folytán mondtak le róla.”

A lengyel sajtóban megjelent propagandára reagálva fontos tényt állapít meg a lap: „... Ezeket írja a „Wszepolski” című lemergi újság. A maga részéről egyetlen új történelmi adatot sem visz bele a vitába, ellenben a történelem fonalán világosan és lelkiismeretesen – noha szándéka ellenére – ki mutatja azt, hogy Magyarország tényleg soha sem szűnt meg fenntartani igényeit a tengersizemre.”³⁷

1858-ban a birtokosok egyezsége alapján felmérték a határvonalat, majd 1867-ben újra háromszögelési és határ-megjelölési munkálatok kezdődtek. Az 1898 évi határfelmérés alkalmából ismételt

építettek és állítottak helyre határjeleket. A határvonal állandósítása a vitás területeken azonban egyik felmérés alkalmával sem történt meg.

A terület hovatarozását illetően egy grazi székhelyű nemzetközi választott bíróság³⁸ döntött, melynek ítéletét az 1903/IX. tc-be foglalták.³⁹ A Magyarországra nézve kedvezőtlen eredmény a Tengerszem csúcs és a Bialka – Poduplaszki összefolyás közti terület felmérését és a határvonal kitűzését jelentette, amely 850 hektárral csökkentette az ország területét.⁴⁰ Az új határvonal ki- ill. megjelölését a mérnökök 1905. június 15-én kezdték a Bialka és Poduplaszki patakok összefolyásánál. A háromszögeléssel újonnan kijelölt pontokat 8 mm vastag vaslemezről készült, 1 m hosszú, 12 kg súlyú, alul csúcsban végződő vascsövekkel állandósították, amelyek felső végükön csavarral lezárható fedővel voltak ellátva. A kúpos vascsöveket a helyszínen vashengerekbe vert kúpos végű bükkfával is helyettesítették. A csöveket 80 cm mélyre kellett leverni, ám ez a sziklás talaj miatt nem mindig volt lehetséges. Ilyenkor a csövet kőhányással vették körül, a kövek hézagait pedig mohával töltötték ki.⁴¹ Mivel a határvonal hegygerincen haladt a munkálatok során a mérnökök jellegzetes, hegyes sziklákat is bemértek és térképen ábrázoltak, mint az államhatár állandó pontjait.

A Bialka-patak főszereplője volt egy kevésbé ismert határvitának is 1813-ban. Szepes és Sáros vármegyék, valamint Galícia közös „hármashatárpontja” közelében Zubrzyk galíciai község és Mniszek között a folyómeder változásai következtében 62400 ölnyi termőterület került Magyarországhoz.⁴² A vitás terület egy részét az 1854. október 13-án kelt 19814. sz. cs. kir. belügyminiszteri határozat Gácsországnak ítélte, amit a századfordulón határjel építési és helyreállítási munkák követtek.

Sáros vármegye határán, kb. 15 km-rel keletebbre újabb vitás kérdést kellett rendezni. Dubne (Galícia) és Lénártó települések között 1 kat. holdnyi fenyőerdő feletti tulajdonjogát, és egyben a terület Ausztriához tartozását akarta határozatban megerősíttetni az osztrák birtokos. Az 1906. évi határbejárás során a határvonal haladását sem a terepen, sem térképen nem tudták pontosan megállapítani, ezért az újbóli felmérés és kitűzés mellett döntöttek. A határszakaszon 11 új határdombot állítottak fel ill. iktattak be a munkálatok során megtaláltak közé.

Elmondható, hogy Magyarország határai a dualizmus korában és azt megelőzően is folyamatosan változtak. A magánjogi vitákat, pereket, villongásokat egy lassan működő, bürokratikus államigazgatás próbálta kezelni élén az uralkodóval, aki Ausztria és nemesei megkárosítása helyett a tétlenséget választotta megoldásul. A sokszor évszázadokon át húzódó viták végén az ítélet végrehajtása elmaradt, vagy áthatolhatatlan erdők és meredek csúcsok álltak a határkijelölés útjába. A határjelek karbantartása nem volt rendszeres, ezért megsemmisülésük vagy eltűnésük bizonytalanná tette a határvonal helyét az egyébként rendezett szakaszokon is. Máskor földrajzi okokból, a folyók mederváltozásai miatt vált szükségessé a redemarkáció.

A kiegyezést követően megkötött határegyezmények azonban mérőföldkövet jelentettek a mesterséges határmegjelölés történetében, és bevezették a ma is alkalmazott korszerű határjeleket. A meghatározott műszaki paraméterekkel, célirányosan gyártott határkövek vagy fa határoszlopok az időszakos szemlék karbantartásainak köszönhetően megfeleltek a kor követelményeinek, sőt túlhaladták azt, és pontosan, tartósan jelölték az államhatár vonalát.

Az első világháború kezdetére a magyar államhatár megszilárdult, haladását mesterséges határjelek érzékeltették csaknem minden szakaszán. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig, a vereség után az 1918. május 7-ei bukaresti béke, majd a trianoni békediktátum átrajzolta határainkat, egyben elültette egy újabb világégés magvát. A bukaresti béke és az azt követő korszak azonban már egy következő tanulmány tárgyát képezi.

Jegyzetek:

¹ Nemzetközi jog: 234. p.

² Sz. G.

³ A Kármán-vonal a világűr határa, mely 100 km-es magasságban húzódik. Ez az a magasság, ahol egy jármű már nem tud a felhajtóerő segítségével repülni, és el kell érnie az első kozmikus sebességet (7,9 km/s). A határt, mely a nevét viseli KÁRMÁN Tódor határozta meg. A 100 km egy kerekített érték, mely csak kevéssé tér el az eredetileg számítottól.

⁴ HUNFALVY

⁵ PRINZ

⁶ SALLAI: 29. p.

⁷ Gyepűrendszer: az ellenséges támadások ellen, védekezés céljából kialakított területsávok rendszere a korai Árpád-korban. A természetes, védekezésre alkalmas határokat mesterséges védőművekkel s az ezeken túli lakatlan vagy gyéren lakott területsávokkal bővítették. A lakatlan területsávot gyepűelvének, az ezen belül húzódó védővonalat gyepűnek nevezték.

⁸ SUBA János: 13. p.

⁹ SALLAI op. cit. 54. p. A katonai határőrvidékek megszervezésének gyökerei az 1522-es évre nyúlnak vissza a Habsburg-Jagelló családi szerződés aláírásának idejéig. A Száva mentén a Tisza torkolatáig a horvát-, a temesi és bánáti területeken a

szerb-, majd Mária Terézia alatt délkeleten a székely határőrvidéket szervezték meg. Ezek az udvari haditanács irányítása alatt álltak, lakosait szabad földhasználat illetve jobbágyi kötelezettségek nélkül.

¹⁰ RÓMER

¹¹ Vö. 2. sz. jegyzettel

¹² SALLAI: op. cit. 51. p.: A szerződés V. szakasza kimondja: „...mindkét fél részéről kiküldendő megbízottak válasszák el egyenként az egyes kerületeket és járásokat, megvonván a határvonalakat részleteikben, megjelölve árkokkal, kövekkel, karókkal, vagy valamely más módon a zavar elkerülése végett, és ezek a jelek legyenek a választóvonal Horvátországnak és vidékein a határvidék végéig azokon a helyeken, amelyek mindkét hatalom birtokában maradnak.”

¹³ Loc. cit. 58.p

¹⁴ 1891/XLI. tc. „1.§ Aki az ország határának megjelölésére szolgáló szobrot, kő-vagy faoszlopot, árkot, kő-vagy földhalmot, vagy más jelzót szándékosan és jogtalanul megrongál, vagy a határszobornak vagy oszlopnak feliratát vagy egyéb megjelölését részben vagy egészben olvashatatlanná vagy felismerhetetlenné teszi: vétséget követ el...”

¹⁵ 43.396/1891.BM.r.

¹⁶ GÁSPÁR: 55. p.

¹⁷ SUBA op. cit. 22. p.

¹⁸ 1888/ XIV. tc.

¹⁹ 1635/LX. tc. ; 1647/LXXI. tc.

²⁰ 1547/XXXVII. tc. 1.§

²¹ 1638/XXXVII. tc. „4. § Továbbá az a villongás, mely a borostyánkői vár urához tartozó Felső- és Alsó-Sicz faluk lakói, meg a Vasvármegyében levő Felső-Eőr nemesei közt a határookra nézve felmerült és a melyet már az ország nádor ura is a felek beleegyezése mellett, határjelek felállításával ugyan kiegyenlített, de a mely a borostyánkői vár urának akadályozása folytán újól felmerült...”

²² 1655/XXX. tc.

²³ 1723/XVII. tc.

²⁴ BALLA

²⁵ 1868/XXX. tc.

²⁶ Az 1739-ben megkötött belgrádi békében a török megkapta Belgrádot, Sabácot, Szerbiát, Orsovát, és a Havasalföld császári részét. Az 1791. augusztus 4-én megkötött béke értelmében II. Lipót lemondott a háborúban elfoglalt területekről, így október 20-án a törökök átvették Smederevót, majd 23-án Belgrádot, 30-án Šabacot.

²⁷ Vö. 18. jegyzettel „A határvonal, mely a Magyarország, Bukovina és Románia közötti Triplex confiniumtól, vagyis a Pietrile rosii hegység gerinczén s jelesül a »Podul de piatra« nevű nyergen fekvő pontból indul ki...”

²⁸ Loc. cit. VI. rész: Határjelzés: „A határvonal ott, hol azt valamely folyó képezi, kettős határkövekkel fog megjelölni, melyek vízkároknak ki nem tett megfelelő pontokon alkalmazandók.

Az egymással szembeeső határkövek a folyó medrétől (folyam sodra) egyenlő távközökben kell, hogy legyenek. Ezen távközök kivételesen csak azon esetben lehetnek különbözők, ha az eltérést területi nehézségek szükségessé teszik.”

²⁹ Loc. cit.: „A rónaföldön vagy fõnsíkon, hol a természetes határvonal a terület alakulásánál fogva ki nem vehető, a határkövek és határoszlopok közt földhalmok vagy kőakások emelendők és pedig oly távolságban egymástól, hogy egyik a másiktól látható legyen. Ezen határhalmok alapjukban két méter átmérőjűek, középen pedig egy méter magasak lesznek.”

³⁰ 1900/XIX. tc.

³¹ 1897/XIV. tc. 2. § „...miként a Bukovina és Magyarország (Erdély) közötti országos határra nézve minden lehető kételyek kikerülése végett a határnak ne csak a Priporu-Cadri-tól Piatra-Dorni-ig terjedő része, hanem az annak egész kinyúlásában is a Podu de Piatrától kezdve végig, azaz a Magyarország, Gácsország és Bukovina között levő hármas határpontig jeleztessek, s hogy az itten felállítandó határjelek a Podu de Piatrán levő hármas határponttól kezdve folyó számokkal és pedig az egyik oldalon B. (Bukovina), a másik oldalon M. O. (Magyarország) jelzéssel elláttassanak...”

³² SALLAI: op. cit. 61.p

³³ SUBA: op. cit.

³⁴ vö. 14. jegyzettel

³⁵ PARÁDI

³⁶ 1655/LXXXII. tc. A Lengyelország felől levő határok igazítására és a sérelmek elintézésére biztosokat neveznek ki.

³⁷ MIKSZÁTH

³⁸ 1897/II. tc.

³⁹ 1903/IX. tc.

⁴⁰ VUCSKICS

⁴¹ SUBA: op. cit. 2., 5., 3., 1. sz. függelék

⁴² Loc. cit. 2., 5., 3., 2. sz. függelék

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK

- GÁSPÁR — GÁSPÁR László: *Határismeret*. Budapest, 2001, Határőrség.
 HUNFALVY — HUNFALVY János: *A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása*, I.-III. kötet, Budapest, 1863-1865., s.a.
 Nemzetközi jog. — *Nemzetközi jog*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó.
 PRINZ — PRINZ Gyula: *Magyarország földrajza* 1914. III. kötet *Az államföldrajzi kép*. Budapest, 1915, s.a.
 RÓMER — RÓMER Flóris: *Magyar Akadémiai Értesítő*. II. kötet. Budapest, 1860-61. p. s.a.
 SUBA — SUBA János: *Magyarország államhatárának változásai 1867-1947 között*. Budapest, 2003, Tipico Design.

TANULMÁNYOK

- BALLA — BALLA Tibor: *Aba-Kaleh sziget az osztrák-magyar fennhatóság alatt 1878-1918. Hadtörténeti*

- közlemények*, CXII.évf. (1999) 1. sz.
- PARÁDI — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, CI.évf. (1988) 1. sz. 56-92. p.
- SALLAI — SALLAI János: Az államhatár fogalmának történeti áttekintése. *Határőrségi Tanulmányok*, (2002) különszám.
- Sz. G. — Sz. G.: Vonalak, számok kövek. *Korunk*, IX.évf. (1998) 4. sz.
- VUCSKICS — VUCSKICS Zoltán: A Halastó és Tengerszem melletti új állami határvonal felvétele. *Kataszteri Közlöny*, XIV.évf. (1905) 6-16. p.
- CIKKEK
- MIKSZÁTH — MIKSZÁTH Kálmán: A Tengerszem története. *Országos Hírlap*, II.évf. (1898) 187. sz.
- JOGSZABÁLYOK
- 1547/XXXVII. tc. — 1547/XXXVII. tc. az országnak Stiria, Ausztia és Morvaország felől levő határai kiigazítandók
- 1635/LX. tc. — 1635/LX. tc. az Ausztriához foglalt uradalmakra nézve, az eljárás tovább folytatására, a karok és rendek részéről biztosokat neveznek ki.
- 1638/XXXVII. tc. — 1638/XXXVII. tc. a szomszédos országokkal és tartományokkal vitás határok megjárására és kiigazítására, meg a villongások kiegyenlítésére és végleges elintézésére bizottságot határoznak
- 1647/LXXI. tc. — 1647/LXXI. tc. az Ausztriához foglalt fekvőjóságok, tudniillik Borostyánkő, Kőszeg, Kis-Marton és Szarvkő tárgyában alakított bizottságról és hogy azoknak az országba való bekebelezése Szent Lőrincz vértanu napjára megindítandó és végrehajtandó
- 1655/XXX. tc. — 1655/XXX. tc. a szomszéd országokkal és tartományokkal való határigazításokra, továbbá a Rába folyó kitisztítására és a Mura mellett való töltések készítésére határidőt és biztosokat jelelnek ki
- 1655/LXXXII. tc. — 1655/LXXXII. tc. Lubló vár és a tizenhárom szepesi város kiváltásáról. A Lengyelország felől levő határok igazítására és a sérelmek elintézésére biztosokat neveznek ki.
- 1723/XVII. tc. — 1723/XVII. tc. a határoknak a szomszéd országokkal és tartományokkal való kiigazításáról s megvizsgálásáról és ennek foganatosításáról
- 1868/XXX. tc. — 1868/XXX. tc. a Magyarország, s Horvát-, Szlavón és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény beczikkelyezéséről.
- 1888/XIV. tc. — 1888/XIV. tc. az Osztrák-Magyar Monarchiának Romániával, a Monarchia két állama és Románia közt fenforgott határvillongások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött, s Bukarestben 1887. évi december 7-én november 25-én aláírt nemzetközi egyezmény beczikkelyezéséről.
- 1891/XLI. tc. — 1891/XLI. tc. a határ-és földmérési jelek büntetőjogi védelméről
- 1897/II. tc. — 1897/II. tc. a Magyarország és Ausztia közt Szepes vármegye és Gácsország szélén, az ugynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak választott bíróság által leendő megállapítása tárgyában
- 1897/XIV. tc. — 1897/XIV. tc. a Magyarország és Ausztia között, egyrészt Besztercze-Naszód és Máramaros vármegyék, másrészt Bukovina szélén elhúzódó országos határvonal megállapításáról
- 1900/XIX. tc. — 1900/XIX. tc. a magyar-román határvonalon felállított határjelek kicserélése folytán felmerülő költségek fedezésére szükséges hitel engedélyezéséről.
- 1903/IX. tc. — 1903/IX. tc. a Magyarország és Ausztia között Szepes vármegye és Gácsország szélén az ugynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak megállapítása iránt az 1897/II. tc értelmében alakított választott bíróság által hozott ítélet beczikkelyezése tárgyában
- 43.396/1891.BM.r. — 43.396/1891. BM. r. az 1888/XIV. tc-el becikkelyezett magyar-román határegyezmény végrehajtásából folyólag, a magyar-román határvonalon felállított határ- és földmérési jelek védelméről.